“XOTIN-QIZLAR SPORTI” TA’LIM YÖNALIŞI TALABA-QIZLARINI KELGUSI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLAŞNING DIDAKTIK ŞART-ŞAROITLARI

Raimov Xamid Soatoviç,
Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti
DOI: 10.67620/yoshlarvailm.0340004

Annotatsiya. Maqolaning maqsadi “Xotin-qizlar sporti” ta’lim yönalişi talaba-qizlarini kelgusi pedagogik faoliyatga tayyorlaş uçun zarur didaktik şart-şaroitlarni konseptual jihatdan aniqlaştirişdan iborat. Tadqiqotda ilmiy manbalarning qiyosiy-nazariy tahlili, tizimli tasniflaş va didaktik modellaştiriş usullaridan foydalanildi. Natijada maqsad va baholaşning mosligi, fanlararo integratsiya, autentik pedagogik vazifalar, inklyuziv-xavfsiz öquv muhiti hamda refleksiv teskari aloqa özaro boğlangan şart-şaroitlar sifatida asoslandi. Uşbu natijalar konseptual xususiyatga ega; empirik samaradorlikni tasdiqlaş uçun alohida tadqiqot talab etiladi.

Kalit sözlar: didaktik şart-şaroitlar, talaba-qizlar, pedagogik faoliyat, xotin-qizlar sporti, pedagogik mazmuniy bilim, integratsiya, refleksiya, autentik baholaş.

Аннотация. Цель исследования - концептуально определить дидактические условия подготовки студенток направления «Женский спорт» к будущей педагогической деятельности. Применены сравнительно-теоретический анализ литературы, систематизация и дидактическое моделирование. Выделены взаимосвязанные условия: согласование целей и оценивания, междисциплинарная интеграция, аутентичные педагогические задания, инклюзивная безопасная среда и рефлексивная обратная связь. Предложенные положения носят концептуальный характер и нуждаются в эмпирической проверке.

Ключевые слова: дидактические условия, студентки, педагогическая деятельность, женский спорт, предметно-педагогическое знание, интеграция, рефлексия.

Abstract. This conceptual study identifies didactic conditions for preparing female students in women’s sports education for future teaching. Comparative literature analysis, conceptual classification and didactic modelling were employed. Five interrelated conditions are proposed: alignment of objectives and assessment, interdisciplinary integration, authentic teaching tasks, inclusive and safe learning environments, and reflective feedback. The framework is theoretical; claims about its effectiveness require empirical validation.

Keywords: didactic conditions, female students, teacher preparation, women’s sports education, pedagogical content knowledge, integration, reflection.

Kiriş

Jismoniy tarbiya va sport ta’limida mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi uzoq vaqt davomida sport texnikasi, jismoniy sifatlar va maşğulotni metodik taşkil etiş bilan tavsiflab kelingan. Biroq öqituvçilik faoliyati texnikani mukammal körsatişdan kengroq

mazmunni qamrab oladi. Pedagog dars maqsadini öquvçilar ehtiyojiga moslaştiradi, xavfni boşqaradi, har bir öquvçi uçun iştirok imkoniyatini yaratadi, öquv natijasini dalillar orqali kuzatadi va navbatdagi ta'lim harakatiga tuzatiş kiritadi. Uşbu vazifalarni oliy ta'limda şakllantiriş "Xotin-qizlar sporti" yönalişidagi talaba-qizlarning kelgusi kasbiy faoliyatga tayyorligini baholaş mezonini qayta körib çiqişni talab etadi.

L. Şulmanning pedagogik mazmuniy bilimga doir ğoyasiga köra, fan böyiça çuqur bilim öqitiş uçun zarur bölsa-da, özi mustaqil ravişda samarali pedagogik harakatni kafolatlamaydi [1]. Jismoniy tarbiya misolida töpni uzatiş, yuguriş yoki gimnastik harakatni biliş uşbu harakatni turli yoşdagi va turliça tayyorgarlikka ega öquvçilarga qanday örgatişni avtomatik hal qilmaydi. Fan mazmuni pedagogik maqsad, tuşuntiriş tili, körgazmalilik, maşqlar ketma-ketligi, individual moslaştiriş va baholaş birligida qayta işlanişi kerak. Şuning uçun tayyorgarlik samaradorligini ta'minlovçi şart-şaroitlarni aniqlaş nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

UNESCOning sifatli jismoniy tarbiyaga oid hujjatida barça bolalar uçun xavfsiz va inklyuziv jismoniy tarbiya imkoniyatini ta'minlaşga urğu beriladi [2]. Uşbu prinsip talaba-qizlarning kasbiy tayyorgarligida ham alohida didaktik mazmun oladi: bölajak mutaxassis jismoniy faollikni soğlomlaştiriş bilan boğlaşi, maşqlarning ta'limiy natijasini ajratişi, şaxsiy qadr-qimmatga hurmat bilan yondaşişi lozim. Jahon soğliqni saqlaş taşkiloti tavsiyalari ham jismoniy faollikka doir ilmiy tavsiyalarni yoş, soğliq va individual holatni e'tiborga olgan holda tuşuniş zarurligini körsatadi [3]. Bu talablar bevosita darsni loyihalaş madaniyatiga boğliq.

Öqituvçilarni tayyorlaşda nazariy kurslar va amaliyotning özaro mosligi muammosi xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. L. Darling-Hammond öquv kurslari örtasidagi yaxlitlik, ta'lim muassasasidagi puxta kuzatiladigan amaliyot hamda nazariya va klinik tajribani boğlovçi pedagogik texnologiyalarni ta'kidlaydi [4]. Sport yönalişida bu integratsiya köpinça alohida metodik modul vazifasi sifatida emas, balki har bir amaliy maşğulotda pedagogik qarorni asoslaşga xizmat qiladigan izçil jarayon sifatida taşkil etilişi kerak. Aks holda talaba texnik harakatni bajara oladi, biroq uning öqitilişiga doir masalalarni mustaqil hal qilişga qiynaladi.

Maqolaning tadqiqot savoli quyidagiça ifodalandi: "Xotin-qizlar sporti" yönalişidagi talaba-qizlar uçun qaysi didaktik şart-şaroitlar sportga oid bilimlarni pedagogik qaror, amaliy harakat va refleksiv baholaşga aylantirişni qöllab-quvvatlaydi? Maqsad tayyorgarlikni ta'minlovçi tarkibiy şartlarni izçil tasniflaş, ular orasidagi funksional boğliqlikni körsatiş va amaliy ta'lim jarayonida qöllaş mumkin bölgan taşkiliy yeçimni işlab çiqişdan iborat. Maqola yangi tajriba-sinov ma'lumotlariga emas, ilmiy-nazariy sintezga asoslanganligi alohida qayd etiladi.

Adabiyotlar tahlili

Tadqiqot konseptual-nazariy dizaynda taşkil etildi. Materiallar sifatida pedagogik mazmuniy bilim, öqituvçilar tayyorgarligi, jismoniy tarbiyaning sifat mezonlari, öqitiş uslublari va formativ baholaşga oid ilmiy manbalar tanlandi. Şulman [1], Darling-Hammond [4], Mosston va Aşworth [5], Kirk [6], Black va Wiliam [7], Hattie va Timperley [8] işlari hamda UNESCO [2] va WHO [3] hujjatlari asosiy tahliliy korpusni

taşkil etdi. Manbalar mavzuga bevosita daxldorlik, pedagogik tuşunçalarning aniqligi va tekşiriş imkoniyati mezonlari asosida körib çiqildi. Tadqiqot tizimli şarh yoki metatahlil sifatida talqin qilinmaydi.

Tahlil uç bosqiçda amalga oşirildi. Birinçi bosqiçda "kasbiy tayyorgarlik", "pedagogik mazmuniy bilim", "didaktik şart-şaroit", "autentik vazifa", "inklyuziv muhit" va "refleksiv baholaş" tuşunçalari mantiqiy jihatdan farqlandi. Ikkinçi bosqiçda turli mualliflar ilgari surgan talablar funksional xususiyatiga köra guruhlandi: maqsadga yönaltiriş, mazmunni integratsiyalaş, pedagogik harakatni maşq qiliş, xavfsiz iştirok hamda natijani qayta aloqa orqali tekşiriş. Uçinçi bosqiçda mazkur guruhlar öquv jarayonining ketma-ket bosqiçlari bilan boğlandi va amaliy kuzatiladigan indikatorlarga aylantirildi.

Operatsion ta'rif sifatida didaktik şart-şaroit talaba-qizning nazariy bilimni vaziyatga mos pedagogik faoliyatga aylantirişini qöllovçi, öquv jarayonida ongli loyihalanadigan taşkiliy-mazmuniy omil deb qabul qilindi. Bu ta'rif şaroitni "yetarli sport anjomlari mavjudligi" kabi taşqi resurs bilan aynanlaştirmaydi: resurs muhim bölsa-da, undan foydalaniş tamoyili, topşiriq va baholaş bilan boğlanmagunça didaktik sifatga aylanmaydi. Şuningdek, taklif qilinayotgan tasnif individual qobiliyatlar farqini inkor etmaydi; aksinça, öquv şaroitini moslaşuvçan taşkil etişga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Metodik çeklovlar alohida belgilandi: mavjud işda real talaba tanlanmasi, nazorat va tajriba guruhlari, oldingi-keyingi test ballari, statistika yoki sababiy ta'sir haqidagi baholar mavjud emas. "Natijalar" bölimida taqdim etilgan xulosalar manbalar sintezi asosida işlab çiqilgan didaktik takliflar hisoblanadi. Ularning haqiqiy samaradorligini aniqlaş uçun keyinçalik ekspert validatsiyasi, kuzatuv va pedagogik sinov talab etiladi. Mazkur yondaşuv nazariy asoslaş bilan empirik isbot örtasida metodologik çegarani saqlaydi.

Natijalar

Birinçi şart-şaroit - ta'lim maqsadi, topşiriq va baholaş mezonining konstruktiv mosligi. Dars yakunida talabadan "voleybol usullarini biliş" emas, balki "boşlanğiç bosqiç öquvçilari uçun uzatiş harakatini xavfsiz, ikki murakkablik darajasida örgatadigan 12 daqiqalik fragmentni loyihalaş va asoslaş" talab etilsa, öquv maqsadi kuzatiladigan harakatga aylanadi. Baholaş şunday vazifani ölçaşi zarur: talaba qanday reja tuzdi, nima sababdan şu maşqni tanladi, qaysi xavfni oldindan kördi, natijani qanday qayd etdi. Maqsad va baholaşning mosligi nazariy ma'lumotlarning amaliy kompetensiya sifatida namoyon bölişiga şaroit yaratadi.

Ikkinçi şart-şaroit - fanlararo va faoliyatlararo integratsiya. Jismoniy tarbiya nazariyasi, yoş fiziologiyasi, pedagogika, psixologiya va sport metodikasi böyiça bilimlar alohida fanlardagi yakuniy baholar yiğindisi emas, yagona dars vaziyatida bir vaqtda qöllaniladigan asoslar sifatida mustahkamlanişi lozim. Masalan, yengil atletikadagi çidamlilik maşğulotini loyihalaşda harakat texnikasi, yoş xususiyatlari, yuklamani moslaştiriş, motivatsion qöllab-quvvatlaş hamda xavfsizlik kuzatuvi bir

topşiriqda uyğunlaşadi. Integrativ keyslar orqali bölajak pedagog alohida fan bilimining amalda qanday boğlanişini izohlab berişi mumkin.

Uçinçi şart-şaroit - autentik pedagogik vazifalar uluşini oşiriş. Amaliy topşiriq nazariy savolga tayyor javob qaytarişdan farqlanadi; unda çeklangan vaqt, turli tayyorgarlik darajasi, jihoz tanqisligi yoki öquvçi motivatsiyasi kabi real muammolar aks ettiriladi. Masalan, tor sport zalida 24 nafar öquvçi bilan muvozanat maşqlarini ötkaziş vazifasi pedagogik fikrlaşni talab qiladi: harakat yönalişlari kesişmasligi, navbat va xavfsiz masofa, alternativa maşqlar, guruhlar almaşinuvi hamda örganiş indikatorlari oldindan rejalaştirilişi kerak. Bunday maşqlarni bosqiçma-bosqiç murakkablaştiriş nazariya va amaliyot orasidagi masofani kamaytiradi.

Törtinçi şart-şaroit - inklyuziv va xavfsiz öquv muhiti. Talabani öqituvçilikka tayyorlaşda barça iştirokçi bir xil normativni bir xil tezlikda bajarişi şart degan qaraşdan voz keçiş zarur. Vazifaning pedagogik maqsadi özgarmagan holda yuklama, yordamçi vosita, masofa, bajariş tempi va şeriklik şakli özgartirilişi mumkin. Bu öquvçining qadr-qimmatini saqlaydi, baholaşni harakat texnikasining individual rivojlanişiga yönaltiradi. Sifatli jismoniy tarbiya konsepsiyasida xavfsiz iştirok va teng imkoniyat muhim örin tutadi [2]; şu sababli talabalar barça dars loyihalarida xavf-xatar xaritasi va moslaştiriş variantlarini körsatişi maqsadga muvofiq.

Beşinçi şart-şaroit - refleksiv va mezonli teskari aloqa. Talaba birinçi urinişdan söng "yaxşi" yoki "qoniqarsiz" degan bahoni oliş örniga, kuzatuvçi qayd etgan dalillarni körişi kerak. Masalan, körsatma beriş vaqtining ortiqça çözilgani, maşq vaqtida faol qolgan öquvçilar uluşi, xatoni tuzatiş izohining aniqligi yoki xavfsizlikni ta'minlovçi signal yetarli bölmagani qayd etilişi mumkin. Black va Wiliamning formativ baholaşga oid tahlili [7], Hattie va Timperleyning teskari aloqa modeli [8] bunday dalillarni öqitişning navbatdagi qadamini belgilaşga ulaş zaruratini asoslaydi.

Mazkur beş şart mustaqil bandlar töplami emas, özaro ta'sir qiluvçi didaktik tizimni hosil qiladi. Maqsad va baholaş mosligi talaba bajarişi kerak bölgan vazifani aniqlaydi; integratsiya zarur fan bilimlarini bitta vazifaga jamlaydi; autentik topşiriq uni real pedagogik qarorga aylantiradi; inklyuziv-xavfsiz muhit qarorning çegaralari va axloqiy mezonini körsatadi; refleksiv teskari aloqa esa bajarilgan harakat bilan maqsad örtasidagi farqni aniqlab, takroriy örganişni boşlaydi. Demak, har bir şartning qiymati boşqa şartlar bilan mantiqiy aloqasida yuzaga çiqadi.

Şart-şaroitlarni qöllaş uçun öquv modulining uç darajali loyihasi taklif etiladi. Boşlanğiç daraja - harakat mohiyati va xavfsizlik talablari haqidagi tuşunçalarni vaziyatli savollar orqali aniqlaş. Örta daraja - pedagogik dars fragmentini tuziş va uning asoslarini yozma izohlaş. Yakuniy daraja - mikroöqitiş yoki pedagogik amaliyotda rejalaştirilgan harakatni bajariş, kuzatuv varaqalari asosida reja va natijani taqqoslaş. Bir xil mavzuning uç darajada qayta işlanişi talaba uçun fragmentar kurslar örniga izçil kasbiy rivojlaniş yölini şakllantiradi.

Uşbu taklifni taşkiliy jihatdan joriy etişda fan öqituvçisi, sport metodikasi böyiça ustoz va pedagogik amaliyot rahbarining hamkorlikda rubrika işlab çiqişi muhim. Masalan, pedagogik yöriqnoma aniqligi til va kommunikatsiya nuqtayi nazaridan, maşqning xavfsizligi sohaviy bilim nuqtayi nazaridan, baholaş usuli esa

didaktik asos nuqtayi nazaridan köriladi. Talabaning birgalikdagi fikr-mulohazaga kirişi kompetensiyalar orasidagi boğlanişni yaqqol namoyon etadi. Bunda rubrikani murakkablaştirib yubormaslik, 4–5 kuzatiladigan indikatorga tayangan holda muvozanat saqlaş lozim.

Baholaşda bilimlarni qayta aytiş va kompetensiyani körsatiş örtasidagi tafovutga e'tibor qaratildi. Tayyorlik darajasini aniqlaş uçun uç xil dalil uyğunligi taklif etiladi: dars rejasi (oldindan loyihalaş), mikromaşğulot kuzatuvi (vaziyatda bajariş) va refleksiv izoh (qaror sifatini asoslaş). Uşbu dalillardan birini alohida qöllaş muayyan jihatni körsatadi, ammo kasbiy tayyorgarlikning yaxlit manzarasini bermaydi. Şu sababli baholaşning taşxislovçi, jarayoniy va yakuniy şakllari bir-birini takrorlamasdan töldirişi közda tutiladi.

1-jadval

Didaktik şart-şaroitlarning funksional boğlanişi

Didaktik şart	Asosiy didaktik vazifa	Kuzatiladigan dalil
Maqsad–baholaş mosligi	Öquv natijasini aniq faoliyatga aylantiriş	Dars fragmenti va mezonlar
Fanlararo integratsiya	Bilimlarni bitta vaziyatga tatbiq etiş	Keysning ilmiy izohi
Autentik topşiriqlar	Real şaroitda pedagogik qaror	Mikroöqitiş yoki amaliy topşiriq
Xavfsiz-inklyuziv muhit	Maşqni ehtiyojga moslaştiriş	Xavf xaritasi va alternativ maşq
Refleksiv teskari aloqa	Xatodan keyingi qarorni takomillaştiriş	Kuzatuv varaqasi, qayta reja

Muhokama

Keltirilgan şart-şaroitlar jismoniy tarbiya didaktikasini faqat harakatni örgatiş algoritmi sifatida köriş çegarasidan çiqaradi. Kirk sportga asoslangan an'anaviy jismoniy tarbiya amaliyotining ayrim çeklovlarini, jumladan, turli öquvçi ehtiyojlari şaroitida mazmuniy örganiş masalasini muhokama qiladi [6]. Şu nuqtayi nazardan, talaba-qizlarni pedagogik faoliyatga tayyorlaşning muvaffaqiyati faqat sport-texnik natijaga emas, öquvçi uçun mazmunli örganiş vaziyatini işlab çiqa olişiga boğliq bölişi mumkin. Bu xulosa manbalar tahlilidan olingan konseptual pozitsiya bölib, konkret guruhdagi samaradorlik körsatkiçi emas.

"Xotin-qizlar sporti" yönalişining özига xosligi haqida söz yuritilganda jinsga oid qat'iy stereotiplarga tayanişdan saqlaniş kerak. Metodik yondaşuv talaba-qizlar yoki kelgusi öquvçilar uçun oldindan belgilangan bir xil psixologik va jismoniy xususiyatlarni taxmin qilmaydi. Ta'lim jarayonida real ehtiyoj, tayyorgarlik darajasi, motivatsiya va xavfsizlik körsatkiçlari kuzatilib, şular asosida maşqni moslaştiriş talab etiladi. Şu ma'noda yönaliş xususiyati ayollar sporti bilan boğliq kasbiy vazifalar, öquv dasturining mazmuni hamda amaliyot şaroitida namoyon böladi; kasbiy kompetensiyaning umumiy pedagogik mezonlari esa saqlanib qoladi.

Metodik yeçimning kuçli tomoni - baholaş uçun kuzatiladigan dalillarga tayanişidir. An'anaviy yozma nazorat fan atamalari va nazariy bilimni tekşirişi mumkin, ammo çeklangan vaqt içida xavfsiz dars taşkil etiş yoki pedagogik muammoni hal qiliş sifatini töliq aks ettirmaydi. Şuning uçun baholaşni mikromaşğulot, dars videoyozuvi va refleksiv hisobot bilan töldiriş maqsadga muvofiq. Biroq videoyozuvdan foydalanişda rozilik, şaxsiy ma'lumotlarni himoyalaş va materiallardan faqat ta'lim maqsadida foydalaniş talablari oldindan belgilanişi kerak.

Mazkur konseptual tasnifning çeklovlari ham bor. Birinçidan, tanlangan adabiyotlar yaxlit meta-tahlil orqali emas, maqsadga muvofiq nazariy tanlov asosida körib çiqildi. Ikkinçidan, taklif qilinayotgan indikatorlar hali mutaxassislar paneli yordamida validatsiyadan ötmagan. Uçinçidan, ularning turli kurslarda va öquv muassasalari şaroitida barqaror işlaşi noma'lum. Keyingi izlanişda mazmuniy ekspertiza, pilot kuzatuv, ikki baholovçi orasidagi kelişuv hamda kuzatilgan könikmalarning amaliyotdagi transferini örganiş lozim. Sababiy samaradorlik haqida xulosa çiqariş uçun esa alohida tadqiqot dizayni talab etiladi.

Natijalarning nazariy ahamiyati talaba-qizlarning tayyorgarligini didaktik şartlarning özaro boğlangan tizimi orqali izohlaş imkonini berişidir. Amaliy ahamiyat esa kurs va pedagogik amaliyot dasturlarini qayta körib çiqişda muayyan tekşiruv savollaridan foydalaniş bilan belgilanadi: vazifaning öquv maqsadi aniqmi; texnik bilim pedagogik qarorga aylantirildimi; moslaştiriş va xavfsizlik körsatilganmi; natija kuzatildimi; refleksiya navbatdagi rejaga ta'sir qildimi? Uşbu savollar taşkiliy nazoratning özini emas, örganiş sifatini yaxşilaşga xizmat qiladi.

Xulosa

Nazariy manbalar sintezi asosida "Xotin-qizlar sporti" yönalişi talaba-qizlarini pedagogik faoliyatga tayyorlaşning beş didaktik şart-şaroiti ajratildi: maqsad–topşiriq–baholaş mosligi; fanlararo integratsiya; autentik pedagogik vazifalar; inklyuziv va xavfsiz öquv muhiti; refleksiv teskari aloqa. Ular sportga oid bilimning pedagogik harakatga aylanişini tuşuntiruvçi yagona metodik tizim elementlari sifatida talqin qilindi.

Öquv amaliyotida mazkur tizimni joriy etişda vaziyatli topşiriqlardan boşlanib, pedagogik dars fragmenti, mikroöqitiş, mezonli kuzatuv va qayta loyihalaşga olib keluvçi izçil ketma-ketlikni qöllaş tavsiya etiladi. Tayyorlikni baholaşda dars rejasi, bajarilgan pedagogik harakat va refleksiv izoh birgalikda e'tiborga olinişi kerak.

Taklif etilgan şart-şaroitlar samaradorligi mazkur maqolada empirik isbotlangan deb talqin qilinmaydi. Ular keyingi ekspert validatsiyasi va nazoratli pedagogik sinov uçun nazariy-metodik asos vazifasini bajaradi. Aynan şunday ajratiş natijaning ilmiy tekşiriluvçanligini saqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. Educational Researcher, 1986.
2. UNESCO. Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers. Paris: UNESCO, 2015.
3. World Health Organization. WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. Geneva: WHO, 2020.
4. Darling-Hammond L. Constructing 21st-Century Teacher Education. Journal of Teacher Education, 2006.
5. Mosston M., Ashworth S. Teaching Physical Education. 1st Online Edition. Spectrum Institute for Teaching and Learning, 2008.
6. Kirk D. Physical Education Futures. London: Routledge, 2010.
7. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education: Principles, Policy Practice, 1998.
8. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback. Review of Educational Research, 2007.